

Angela Vode (v ospredju) na Nagodetovem procesu leta 1947

Poročali smo že o knjigi *Skriti spomin Angele Vode*, ki jo je z opombami in spremno besedo opremila Alenka Puhar, izdala pa Založba Nova revija. Knjiga je s svojo pretresljivostjo in pričevansko močjo gotovo ena pomembnejših knjig memoarske zvrsti, ki so izšle v zadnjem času.

Govori o pokončnosti in veri nekaterih ljudi, ki so bili zaradi tega tarča napadov naših komunistov. Iz knjige izvemo veliko o početju komunistov med vojno in po njej. V nekaj nadaljevanjih bomo objavili kratke odlomke. "Eden najbolj za-

Krivda za talce

1. del

lostnih dni zame je bil tisti, ko so Italijani ustrelili prve talce. Dva od njih sem osebno poznala: Toneta Štebija, predvojnega komunist, in krščanskega socialista Aleša Stanovnika. Vsekakor se je Štebi solidariziral z OF, toda ni aktivno delal, ker je bil po zasebnih opravkih nekje v Bosni. Ko se je vrnil v Ljubljano, je nekatere ljudi opozoril, da je Poročevalec pisal netočno o odnosih med mihajlovičevci in titovci, in je menda izjavil, da bi bilo treba vest preklicati kot netočno. Tudi on je bil naiven, tudi on se ni znašel in je verjel ... Bil je samo nekaj dni v Ljubljani in se ni nikjer javil, toda ko so iskali prve žrtve kot talce, so prijeli ravno njega ... Takrat nisem več dvomila ...

Še manj sem dvomila glede drugega talca Aleša Stanovnika, ki tudi ni bil pravoveren in je močno dvomil nad pravilnostjo svoje poti, kar mi je sam zaupal. Tisti večer, preden so ga Italijani aretirali kot talca, se je moral na zahtevo izvršnega odbora OF preseliti iz svojega ilegalnega stanovanja v drugo, ki so mu ga oni nakazali. Samo eno noč je preživel v tistem stanovanju, selil se je v najgobji

tajnosti – toda Italijani so vedeli za stanovanje in prišli naravnost ponj. Čez nekaj dni so ga ustrelili kot talca ...

Polastila se me je nekakšna onemogla groza: zdaj se bodo posluževali Italijanov nasproti tistim ljudem, ki se jih hočejo znebiti. Proti temu ni mogoče ničesar storiti ... /.../

Spoznala sem, da imajo komunisti streljanje talcev v načrtu: oni sodelujejo v OVRI – italijanski tajni policiji, kjer poimensko določajo tiste, ki jih je treba postreliti, tam imajo oni svojega zaupnika, ki mu komunisti diktirajo imena. S tem padeta dve muhi na en mah: predvsem se znebijo ne ljubih oseb, bodisi nasprotnikov ali pa sopotnikov, ki se ne morejo v vsem prilagoditi; poleg tega pa poženejo ljudem strah v kosti, da se jih čim več zateče tja, kjer jih ne doseže aretacija kot talce: k partizanom. Bila je okrutna borba na življenje in smrt ...

Edina rešitev bi bila, ko bi se moglo doseči, da bi prenehali streljati talce. Toda kako?

Spoznamo s svojimi bivšimi sodelavkami in nekaterimi materami in učiteljicami sem sestavila prošnjo v imenu mater in otrok in jo na-

slovila na Mussolinija. Besedila te prošnje nimam več pri roki, toda prav dobro se spominjam, da je bila napisana v dostojnem, nikakor ne klečeplaznem tonu, samo to je res, da sem napisala besedo prosimo.

Podpisi za talce

Prošnjo sem predložila omenjeni skupini žensk, ki so se vse strinjale z besedilom: bilo je kratko in precizno, tako da bi ga lahko napisale na pole,

ko bi jo podpisovale ženske in sploh vsi, ki so se strinjali z našo prošnjo.

Ena navzočih pa je predlagala, da bi predložile besedilo izvršnemu odboru OF, da kot 'oblast' dovoli podpisovanje. Ker se je mudilo, je neka članica OF takoj odnesla besedilo pristojnim ljudem. Vrnila se je z ogorčenim sporočilom, da takega besedila ne sme podpisati noben Slovenec, celo pa ne član OF, ki je edina zakonita vlada Slovenije, kajti v besedilu je navedena beseda prosimo, a prositi okupatorja je nedopustno in sramotno! To da nam sporoča sam tovariš Kidrič! (Hotel je na vsak način preprečiti, da bi prošnja uspela.) Me pa nismo odnehale, ne iz kakega odpora, ampak ker nam je bila misel na talce zares strašna. Tako smo namesto besede prosimo napisale rotimo vas. Tudi za italijansko besedilo, ki je bilo predloženo obenem s slovenskim, sem našla ustrezen izraz, ki se ga več ne spominjam. Tako spremenjeno besedilo smo poslale nazaj naši vladi.

Kidrič zaplenil podpise

Dolgo ni bilo nobenega odgo-

ra, me pa smo vseeno hitele zbirati podpise. Komunisti so silno negodovali, kar sem spoznala iz tega, ker so nekatere komunistke, npr. Mila Lovrač in še druge, prišle zbrisat svoj podpis, češ da partija ne odobrava tega koraka. Toda akcija je bila v polnem teku, ljudje so radi podpisovali, vse je trepetalo: ali bo kaj uspeha?

Ko smo nabrale že precej podpisov in akcije ni bilo mogoče več preprečiti, sta prišli na sestanek naše ženske skupine upokojena učiteljica Mara Tavčarjeva, ki je nikdar nismo videle na nobenem sestanku in pri nobenem delu, in Mara Lamutova, ki se tudi ni nikdar udeleževala naših akcij, ker da so preveč 'na levo'! In zdaj: poslal ju je sam Kidrič, da bosta onidve vzeli v roke akcijo za pobiranje podpisov, da bodo prišli potem podpisi v prave roke, ker oni imajo že zanesljivo zvezo, ki bo posredovala spomenico na pravi naslov. Vse dosedaj zbrane podpise moram izročiti njima!

Tako je prišel Kidrič do podpisov. Kje so končali, ni težko uganiti: oni so talce potrebovali!

Letos/1970/je umrla Mara Lamutova. Poročevalec je prinesel kot njeno največjo zaslugo akcijo za pobiranje podpisov proti streljanju talcev, ki jo je izvedla vrla partizanka Mara Lamutova, ki je imela takrat okoli 60 let! Ne gre zame in ne za našo skupino, gre samo za to, da svet nekoč izve, koliko takih potvorb je bilo v tistih strašnih časih in kako je vsa ta zgodovina OF skonstruirana in vsi ti spomini in dnevniki.

Zasliševanje

Kmalu po polnoči me je paznik odpeljal 'na zaslišanje' – kakor so rekli. V zasliševalnici me je pričakal sam moj stanovski kolega Vladko Majhen, v gala uniformi oznovskega generala. Pri spraševanju sem spoznala, da imajo v rokah vse moje dopise v tujino. Izsiljeval je razna priznanja in mi obljubil, da si bom izboljšala svoj položaj, če priznam. Kako? Sem vprašala. 'V celici, pri hrani ...' Kar na smeh mi je šlo – nisem jih še poznala.

V bunkerju je silno smrdelo podganah. 'Izboljšali si boste položaj ...' Popoldne je prišel neki moj znanec 'od prej'. Bil je kar človeški. Nazadnje me je vprašal, ali imam kak-

šno željo. Rekla sem, da me v bunkerju zebe. Še isti večer so me preselili v celico nad zemljo in so mi dali plahoto. Tega mu nikoli ne bom pozabila.

Naslednji dan se je začelo 'pravo' zasliševanje. Pripeljali so me pred pobalina – pozneje sem zvedela, da v javnosti predstavlja športnike, pisal se je Maks Završnik.

Takoj se je začel brez vzroka strašno dreti nad menoj. Kot gestapovci v Nemčiji – mi je šinilo skozi možgane. Zahteval je nemogoča priznanja.

'Zavedajte se, da ste v mojih rokah, da se bo zgodilo z vami to, kar bom odločil jaz.'

In ob neki drugi priložnosti: 'Kaj pa mislite, da je general v primerjavi z menoj?'

Ko me je spraševal o soobtožencu M., sem izpovedala o njem samo pozitivno. Vprašala sem ga, zakaj ne piše. 'Ker je samo pozitivno. Takih izjav ne potrebujemo.'

Kadar je hotel izsiliti kakšno priznanje, me je poklical trikrat po vrsti v eni noči. Komaj sem legla, so se že odprla vrata: 'Na zaslišanje!' Ko sem prišla tretjič, me je objel val električnih luči. Nikogar nisem videla, zdelo se mi je, da sem oslepela. Naenkrat zaslišim surov glas, a nisem vedela, od kod prihaja. Samo odmevalo mi je v glavi in v trenutku sem bila potna po vsem životu. Ničesar nisem razumela, ničesar nisem odgovarja-

Angela Vode leta 1938

la – vsaj tako se mi je zdelo. Najhuje mi je bilo v želodcu, slo mi je na bruhanje, pa v glavi sem začutila strašne bolečine. Zdelo se mi je, da so se mi odprli možgani, pa da imam široko rezo vrh glave in da berejo iz njih vse kot iz knjige. In kot da je odprtina vedno večja in da je v njej silen mraz.

V samici

Naenkrat pa mi je začelo v zganjih treskati, bilo je vse v plamenih. Iz daljave je prihajalo grozovito kričanje, kot kruljenje se mi je zdelo. Ko bi se pekel odprl, bi ne moglo biti tako grozno. Kako sem prišla v celico, še danes ne vem. Ležala sem vsa v znoju, tresla sem se po vsem životu. Drugi dan zjutraj je prišel v celico črni 'veliki inkvizitor', oznovec Stane Runko. Cinično me je vprašal: 'Kako se počutite pri nas?' – 'Popolnoma tako, kot sem si predstavljala,' sem rekla čez nekaj časa. 'Ali smo vas topli?' – 'O, saj ni treba, saj znate drugače.'

Počasi sem prišla k sebi. Zasliševali so me kar naprej, podnevi, še več pa ponoči. Bile so muke, ki sem jih zares težko prenesla. Samo: kdo, kdo, kdo – vam je to in to rekel? Pošiljal me je v bunker, da se bom 'spomnila'. Potem pa sem se res spomnila svojega brata, ki je umrl pred nekaj meseci. Še nikoli mi ni tako prav prišel: vse sem mu naprtla. 'Kje stanuje?' ... Končno izdavam: 'Na Žalah'. Kar pod mizo sem zlezla, tako je planil. 'Jaz ne morem pomagati, če je umrl.' Po približno treh mesecih samice, za-

sliševanja, slabe hrane in pomanjkanja zraka se mi je spet začela 'odpirati' glava. Prav jasno sem čutila, kako so možgani razgaljeni, kako mi trepetajo, kako je vse napisano kot na platnu, kako vse berejo. Spet se je začelo bliskati in treskati v možganih, po zidu so se risale strahotne figure, živali vseh oblik. Še sem se zavedala, da moram čim manj govoriti – ali se mi je posrečilo? Pa da ne smem zblazneti. Ne vem, zakaj sem se tega tako bala, saj bi bilo morda bolje, da bi me te pošasti pripravile do tega.

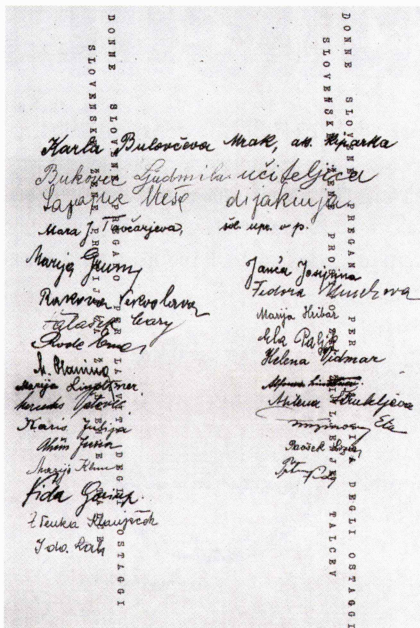
Kadar sem bila v hudi stiski, sem recitirala pesmi, ki so mi bile drage. V tej zadnji etapi zasliševanja sem se spomnila na Puškina: Ne daj mi, da zblaznim Gospod! /.../

Mučenje s spancem

Ne ponoči ne podnevi me niso pustili spati. To je bilo najhuje od vsega. Ponoči mi je gorela nasproti obrazu, očem presvetla, strašna žarnica, ki me je žgala v oči skozi zaprte veke. Nekoč je prišel ponoči kontrolirat celice sam veliki mojster policije Niko Šilih, pa me je vprašal, ali kaj želim. Zares plemenito! In jaz, prismoda, ki sem jih vendar poznala, sem prosila, če bi dali malo manj svetlo žarnico. 'Bomo uredili,' je rekel – potem pa so žarnico zares menjali – in dali še svetlejšo. Stražar je vsak trenutek odpiral okroglo okence v vratih in butal po njih. Podnevi pa sploh nisem smela zatisniti oči. Takrat sem spoznala, da je kratenje spanja najhuje mučenje jetnikov. Če te udari, bolečina mine. 'Toda zaspanost počasi razjeda dušo in telo, saj povzroča nenehen napor živcev. Nekako čudno težko sem začela dihati, dušilo me je, lovila sem sapo, pri tem pa se mi je zdelo, da se mi je stisnil sapnik, da postajam v obraz zaripla, da so mi oči stopile iz jamic. Po ušesih mi je zvonilo in renčalo; če sem legla, je bučalo v meni in okoli mene, kot da ležim na čisto majhnem otoku, vse okoli mene pa tuli orkan ...

Ne daj mi, da zblaznim, Gospod! Ko sem nekega dne mislila, da ne morem več, ne da bi mi prišla kaka rešilna misel, kaj naj storim – je prišel paznik: 'Z vso opremo – na sodišče.'

Kar skočila sem, čeprav me je čakalo dvanajst nepopisno težkih dni. Toda naj se zgodi karkoli, bliža se konec.' Nadaljevanje prihodnjic

Del podpisov, ki jih je leta 1942 zbrala Angela Vode proti streljanju talcev in ki so jih komunisti zaplenili. Našli so se v nekdanjem arhivu CK KPS.